

ตัววงจรรัฐประหาร Circuit Breaker Coup d'état

ธีรภัทร์ เสรีรังสรรค์

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช

Thirapat Serirangsarn

Sukhothai Thammathirat Open University, Thailand

E-mail : thirapatstou12@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ ได้แก่ 1) ศึกษาแนวคิดว่าการแทรกแซงทางการเมืองของทหาร 2) ศึกษาเปรียบเทียบประสบการณ์ของการแทรกแซงทางการเมืองของคณะทหารใน 5 ประเทศ 3) ศึกษาแนวทางของการรัฐประหารในประเทศไทย การศึกษาวิจัยเรื่องนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร และการสัมภาษณ์เชิงลึก กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 10 คน วิเคราะห์ข้อมูลเนื้อหาประกอบบริบทแล้วนำเสนอพรรณนาความ

ผลการศึกษาวิจัย

ประการแรก แนวคิดว่าการแทรกแซงทางการเมืองของทหาร โดยเฉพาะแนวคิดที่นำมาจาก การป้องกันไฟฟ้าว โดยนำมาประยุกต์เป็นแนวคิดว่าการรัฐประหาร ประการที่สอง ผล การศึกษาเปรียบเทียบประสบการณ์ของการแทรกแซงทางการเมืองของคณะทหารใน 5 ประเทศ จะพบว่า กรณีของประเทศสเปนที่บทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์มีส่วนสำคัญในการยับยั้งการรัฐประหารโดยคณะ ทหาร ส่วนประเทศโปรตุเกส คือบทบาทของสถาบันกองทัพเองที่เข้าแทรกแซงทางการเมืองเพื่อวัตถุประสงค์ ของการสร้างระบอบประชาธิปไตย ส่วนของประเทศกรีซและตุรกี จะเห็นได้ถึงบทบาทของสถาบันตุลาการ และขบวนการภาคประชาชนที่เข้มแข็ง เช่นเดียวกับกรณีของประเทศเกาหลีใต้ ที่มีการปฏิรูปการเมืองโดยผู้นำ ทางการเมือง และบทบาทของสถาบันตุลาการ ขบวนการภาคประชาชนและสื่อมวลชนที่เข้มแข็ง นำไปสู่ ความสำเร็จที่ทำให้ทหารถอนตัวจากการเข้าแทรกแซงทางการเมือง ประการที่สาม ผลการศึกษาแนวทางของ การรัฐประหารในประเทศไทย เป็นผลมาจากการนำประสบการณ์ความสำเร็จของประเทศ ต่างๆ มาประกอบกับการพิจารณาในบริบทของสังคมไทย บทบาทของสถาบันที่เปรียบเสมือนเครื่องตัด กระแสไฟฟ้า เพื่อป้องกันมิให้เกิดไฟฟ้าวหรือรัฐประหาร

คำสำคัญ: รัฐประหาร; รัฐประหาร; การแทรกแซงทางการเมือง; กองทัพ

* วันที่รับบทความ: 1 กุมภาพันธ์ 2564; วันที่แก้ไขบทความ: 7 กุมภาพันธ์ 2564; วันที่ตอบรับบทความ: 8 กุมภาพันธ์ 2564

Received: February 1, 2021; Revised: February 7, 2021; Accepted: February 7, 2021

Abstracts

The aims of this paper were: firstly the concept of military intervention. The second, a comparison with military intervention among 5 countries. Following this, the study of Thai Coup d'état in details. These lead to Coup prevention in the near future in Thailand. This research is a qualitative work, studied by means of documented gathering sourcing, including in-depth interview 10 key informant, analyzing the data content and presenting descriptive information.

The research results were found that ;

first of all, the concept of military intervention is illustrated in some points. It is mentioned that leakage protection theory applied for breaking circuit of Coup d'état. This is explained clearly that there are many factors, naming the social movement scandalously that results in that circumstance as Coup d'état. In comparison, an electrical fault might have been caused by high temperature and effect to catch fire. In this way, termination of Coup d'état depends on the circuit breaker system which includes Constitution, Legislation, Monarchy, Judge, Military, and Social Movement. Secondly, the study of Military Intervention among 5 countries divided into Spain, Portugal, Greece, Turkey and South Korea are demonstrated that the Monarchy's role can cease the military coup d'état, while military intervention in Portugal can lead to the democracy's foundation successfully. In terms, in Greece and Turkey, it is found that Institute of Judge and Civil Politics are forceful as same as South Korea, it's the judge, social movement, and public press can impact on the revolution of political leader as military group. Thirdly, an achievement of 5 countries to breaking circuit will be studied in order for military intervention to cease Coup d'état in Thailand. Institution's character would perform in any context.

Keywords: Circuit Breaker; Coup d'état; Political Intervention; Military

บทนำ

กองทัพเป็นองค์กรทางสังคมที่เก่าแก่ที่สุดองค์กรหนึ่ง เกิดขึ้นจากความจำเป็นของชุมชนที่ต้องการปกป้องคุ้มครองชีวิตและทรัพย์สินของสมาชิกชุมชน เมื่อชุมชนขยายตัวเป็นรัฐที่มีประชากรมากขึ้น มีอาณาเขตเป็นของตนเอง กองทัพก็ได้มีการพัฒนาในด้านการจัดกำลังพล การจัดรูปแบบ ทักษะ การวางแผนการสงคราม แบบแผนการใช้อาวุธ ตลอดจนวิธีดำเนินการรบ นับตั้งแต่การตั้งกรุงสุโขทัยเป็นต้นมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ การทหารของไทยได้เป็นกิจการที่สำคัญของรัฐบาลมาโดยตลอด ทั้งนี้ เนื่องจากได้มีการศึกสงครามมาโดยตลอด ในสมัยโบราณชายฉกรรจ์ทุกคนมีหน้าที่รับราชการทหาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยามที่มีศึกสงคราม ทหารและพลเรือนจึงมิได้แยกออกจากกันดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน แม้แต่การจัดระบบราชการเอง แม้จะมีตำแหน่งสมุหนายกและสมุหพระกลาโหมเป็นหัวหน้าสูงสุดในการบริหารราชการก็ตาม แต่การควบคุมกำลังคนและการใช้กำลังคนในการทหาร ก็ได้แยกออกจากกันโดยเด็ดขาด การปรับปรุงการทหารครั้งสำคัญได้เริ่มขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้มีการประกาศจัดการทหารขึ้นในปี พ.ศ. 2430 ให้เป็นแบบตะวันตก และต่อมาในปี พ.ศ. 2435 จึงได้มีการจัดตั้งกระทรวงกลาโหมขึ้น (กองประวัติศาสตร์ทหาร กรมยุทธการทหารบก, 2554 : 147)

บทบาททางการเมืองของคณะทหารในสมัยใหม่ได้เริ่มขึ้นจากการที่นายทหารในกองทัพบกและกองทัพเรือเข้าร่วมเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 (ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นการปฏิวัติ) และนับตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ พ.ศ.2475 เรื่อยมาจนกระทั่งปัจจุบัน (พ.ศ. 2563) ได้มีการปฏิวัติรัฐประหารที่ประสบผลสำเร็จรวม 12 ครั้งและความพยายามในการทำรัฐประหารที่ล้มเหลวอีก 7 ครั้ง รวมเป็นจำนวนการแทรกแซงของทหารในทางการเมือง 19 ครั้งภายในระยะเวลา 88 ปี ดังนั้นโดยเฉลี่ยแล้วในระยะเวลา 4.6 ปีเศษ จะมีการแทรกแซงของทหาร 1 ครั้ง ตามรายละเอียดในตารางที่ 1-1

ตารางที่ 1-1การปฏิวัติ รัฐประหารและกบฏในประเทศไทย

ครั้งที่	การปฏิวัติ/รัฐประหาร/กบฏ	ผล		ผู้ก่อการ
		สำเร็จ	ไม่สำเร็จ	
1.	24 มิถุนายน 2475	✓		คณะราษฎร
2.	20 มิถุนายน 2476	✓		คณะราษฎร
3.	11 ตุลาคม 2476 (กบฏบวรเดช)		✓	พลเอก พระองค์เจ้าบวรเดช
4.	8 พฤศจิกายน 2490	✓		พลโทผิน ชุณหะวัณ
5.	1 ตุลาคม 2491 (กบฏนายพลหรือกบฏเสนานิการ)		✓	พลตรีสมบุญรณ์ ศรานูชิต พลตรีเนตร เขมะโยธิน
6.	26 กุมภาพันธ์ 2492 (กบฏวังหลวง)		✓	นายปรีดี พนมยงค์
7.	29 มิถุนายน 2494(กบฏแมนฮัตตัน)		✓	นาวาเอกอานนท์ ปุณศรีภักภา
8.	29 พฤศจิกายน 2494	✓		พลเอกผิน ชุณหะวัณ พลโทเดช เดชประดิษฐ์
9.	16 กันยายน 2500	✓		จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์
10.	20 ตุลาคม 2501	✓		จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์
11.	17 พฤศจิกายน 2514	✓		จอมพลถนอม กิตติขจร
12.	6 ตุลาคม 2519	✓		พลเรือเอกสงัด ชลออยู่
13.	26 มีนาคม 2520		✓	พลเอกประเสริฐ ธรรมศิริ พลเอกฉัตร หิรัญศิริ
14.	20 ตุลาคม 2520	✓		พลเรือเอกสงัด ชลออยู่ พลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์
15.	1 เมษายน 2524 (กบฏยังเติร์ก)		✓	พลเอกสันท จิตรปฎิมา พลโทวสิน อิศรางกูรฯ พันเอกมณูญ รูปขจร
16.	9 กันยายน 2528		✓	พลเอกเสริม ณ นคร

				พันเอกมณูญ รูปขจร
17.	23 กุมภาพันธ์ 2534	✓		พลเอกสุนทร คงสมพงษ์ พลเอกสุจินดา คราประยูร
18.	19 กันยายน 2549	✓		พลเอกสนธิ บุญยรัตกลิน
19.	22 พฤษภาคม 2557	✓		พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา

ที่มา : เรียบเรียงการปฏิบัติ รัฐประหารและกบฏในประเทศไทย ตั้งแต่ พ.ศ.2475-2557 โดยผู้วิจัย

ถ้าจะพิจารณาความถี่ของการแทรกแซงทางการเมืองในช่วงเวลาต่างๆแล้ว จะพบว่าในระหว่าง พ.ศ. 2475-2485 มีการแทรกแซงทางการเมืองรวม 3 ครั้ง ตั้งแต่ พ.ศ.2486-2495 มีการแทรกแซงทางการเมือง 5 ครั้ง ตั้งแต่ พ.ศ. 2496-2505 มีการแทรกแซงทางการเมืองรวม 2 ครั้ง ตั้งแต่ พ.ศ. 2506-2515 มีการแทรกแซงทางการเมือง 1 ครั้ง ตั้งแต่ พ.ศ.2516-2525 มีการแทรกแซงทางการเมืองรวม 4 ครั้ง ตั้งแต่ พ.ศ. 2526-2535 มีการแทรกแซงทางการเมืองรวม 2 ครั้ง ตั้งแต่ พ.ศ.2536-2545 ไม่มีการแทรกแซงทางการเมือง ตั้งแต่ พ.ศ. 2546-2555 มีการแทรกแซงทางการเมืองรวม 1 ครั้ง และตั้งแต่ พ.ศ.2556-2565 มีการแทรกแซงทางการเมือง รวม 1 ครั้ง

การแทรกแซงทางการเมืองของคณะทหารมิใช่มีเพียงรูปแบบเดียว คือ การยึดอำนาจเท่านั้น แต่ยังมีรูปแบบอื่นๆ อีก อย่างไรก็ตาม คณะทหารที่เข้ามาแทรกแซงทางการเมืองจะมีลักษณะร่วมกัน คือ การมีอคติต่อนักการเมืองและกิจกรรมทางการเมืองที่เคลื่อนไหวโดยกลุ่มผลประโยชน์และกลุ่มอิทธิพลอย่างกว้างขวาง การปกป้องผลประโยชน์ร่วมของกองทัพ และการนิยมนิยามการเมืองที่ฝ่ายบริหารมีอำนาจมาก และมีเสถียรภาพทางการเมืองสูง

รูปแบบของการแทรกแซงทางการเมืองของคณะทหารแบ่งออกได้เป็น 4 รูปแบบที่สำคัญ คือ (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2527 : 418-419)

1. การใช้สิทธิพลกีดกันนโยบายและการตัดสินใจของรัฐบาล
2. การชู่ว่าจะใช้กำลัง
3. การเปลี่ยนตัวผู้บริหาร
4. การยึดอำนาจและเปลี่ยนคณะรัฐบาลทั้งคณะ หรือ การรัฐประหาร การปฏิวัติ

การแทรกแซงทางการเมืองโดยคณะทหารในประเทศไทยซึ่งเกิดขึ้นบ่อยครั้ง มีผลทำให้ระบบการเมืองขาดความมั่นคงและความต่อเนื่อง และเป็นผลให้เกิดวิกฤตการณ์ของการปกครอง ซึ่งได้แก่ รัฐธรรมนูญ

ขาดความศักดิ์สิทธิ์ ที่สำคัญก็คือ การแทรกแซงทางการเมืองด้วยการปฏิวัติรัฐประหารหลายครั้งเป็นการหยุดยั้งการเจริญเติบโตหรือพัฒนาการของระบอบประชาธิปไตย

ความสำคัญของปัญหาการแทรกแซงทางการเมืองของทหารไทย หมายความว่าถึงผลกระทบที่เกิดจากการแทรกแซงทางการเมืองของคณะทหารที่มีต่อระบบการเมืองไทยนั่นเอง ซึ่งอย่างน้อยมีอยู่ 4 ประการสำคัญได้แก่

ประการแรก ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นกติกาหลักของการปกครองประเทศอยู่เสมอ

ซึ่งโดยปกติแล้ว รัฐธรรมนูญในฐานะที่เป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศ ซึ่งกำหนดอำนาจและความสัมพันธ์ทางอำนาจของสถาบันนิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการ ไว้เพื่อเป็นหลักในการปกครองประเทศ ดังนั้นการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญจึงกระทำได้เมื่อสภาพการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคมเปลี่ยนแปลงไป แต่การแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญในประเทศที่มีระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยก็จะต้องไม่มีการล้มเลิกบทบาทและอำนาจของสถาบันทางการเมืองที่เป็นตัวแทนของประชาชน

ประการที่สอง การที่พรรคการเมืองและสภาผู้แทนราษฎรขาดความต่อเนื่อง

พรรคการเมืองและสภาผู้แทนราษฎรเป็นสถาบันหลักของระบบการเมืองการปกครองแบบประชาธิปไตย เพราะทั้งสองสถาบันทำหน้าที่เป็นตัวแทนของประชาชนในการปกครองประเทศ การที่ประชาชนจะเห็นคุณประโยชน์ของพรรคการเมืองและสภาผู้แทนราษฎร เพื่อที่จะได้สนับสนุนกิจการของสถาบันทั้งสองให้เข้มแข็งมั่นคงได้นั้น ทั้งพรรคการเมืองและสภาผู้แทนราษฎรจะต้องมีโอกาสที่จะปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างต่อเนื่อง โดยปราศจากการแทรกแซงโดยวิธีทางนอกเหนือรัฐธรรมนูญ การที่พรรคการเมืองมีการปฏิบัติงานอย่างต่อเนื่องย่อมช่วยให้พรรคการเมืองมีเวลาในการจัดตั้ง พัฒนาบุคลากรทางการเมือง และขยายขอบเขตสาขาออกไปทั่วประเทศ เพื่อช่วยเชื่อมโยงผลประโยชน์และความต้องการของประชาชนกับนโยบายของรัฐ รับรู้ปัญหาของประชาชน และวางแนวทางที่จะแก้ปัญหาเหล่านั้น นอกจากนั้นการที่พรรคการเมืองสามารถมีเวลาปฏิบัติงานได้อย่างต่อเนื่องก็จะมีส่วนช่วยในการเสริมสร้างความเข้าใจ ความสำนึกและความกระตือรือร้นของประชาชนที่จะเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองอีกด้วย

การปฏิวัติรัฐประหารทำให้กิจกรรมของพรรคการเมืองต้องชะงักงัน ในบางสมัยโดยเฉพาะอย่างยิ่งเช่น ระหว่าง พ.ศ. 2501-2511 เป็นเวลาถึง 10 ปีที่ไม่มีการเลือกตั้ง และพรรคการเมืองถูกห้ามการดำเนินกิจกรรมทางการเมือง ดังนั้น กระบวนการเรียนรู้ทางการเมืองของประชาชนก็ต้องหยุดชะงักลงไปด้วย การขาดตอนหรือขาดความต่อเนื่องของการเลือกตั้ง พรรคการเมือง และสภาผู้แทนราษฎร เป็นเหตุทำให้พรรค

การเมือง ขาดโอกาสที่จะปรับปรุงองค์กร ขาดโอกาสที่จะชักจูงให้บุคคลที่มีความรู้ความสามารถเข้ามาเป็นสมาชิกพรรค และลงสมัครรับเลือกตั้ง เพราะเห็นว่าเป็นการเสี่ยงและเป็นอาชีพที่ไม่มั่นคง การปฏิวัติรัฐประหารจึงมีผลกระทบต่อความเข้มแข็งของสถาบันทางการเมืองในระบบประชาธิปไตยอย่างมาก เพราะประชาชนจะขาดโอกาสที่เห็นถึงคุณประโยชน์ของระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย

เนื่องจากประเทศไทยมีการปฏิวัติรัฐประหารบ่อยครั้ง และแต่ละครั้งก็มีผลทำให้พรรคการเมืองและสภาผู้แทนราษฎรต้องหยุดการปฏิบัติงานไป พรรคการเมืองไทยจึงอ่อนแอ เพราะไม่มีเวลาและโอกาสที่จะพัฒนา องค์กรได้ สำหรับสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรก็เช่นกัน การที่การเลือกตั้งขาดความต่อเนื่องก็เป็นสาเหตุสำคัญที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรไม่สามารถพัฒนาความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านขึ้นได้

ประการที่สาม การเข้ามามีบทบาททางการเมืองในฝ่ายบริหารและฝ่ายนิติบัญญัติ

ทหารเป็นข้าราชการประจำประเภทหนึ่ง ซึ่งตามหลักการปกครองในระบบประชาธิปไตยแล้ว ไม่ควรเข้ามามีตำแหน่งและบทบาทโดยตรงในทางการเมือง แต่เนื่องจากทหารเป็นผู้ทำการปฏิวัติรัฐประหาร ภายหลังการเข้าแทรกแซงทางการเมือง ทหารจึงเข้ามามีบทบาททางการเมืองตลอดเวลาและนับวันจะขยายขอบเขตกว้างขวางมากขึ้นและมีความต่อเนื่องมากขึ้น และมีผลสะท้อนต่อระบบการเมืองมากที่สุด โดยเฉพาะนับตั้งแต่การรัฐประหาร เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 เป็นต้นมา นายทหารผู้ทำการรัฐประหาร พ.ศ. 2490 นี้ ได้เข้ามามีบทบาททางการเมืองสูงขึ้นเป็นลำดับควบคู่ไปกับการมีตำแหน่งทางทหารที่สูงขึ้น และได้อยู่ในอำนาจทางการเมืองติดต่อกันตั้งแต่ พ.ศ. 2490-2516 เป็นเวลานานถึง 26 ปีถ้าพิจารณานายทหารเป็นรายบุคคลแล้วจะพบว่านายทหารที่กระทำการรัฐประหาร ได้ขึ้นมามีอำนาจทางการเมืองอย่างเป็นขั้นเป็นตอน คือ เริ่มด้วยการคุมกำลังสำคัญในกรุงเทพฯ การเข้าร่วมรัฐประหาร การได้รับแต่งตั้งเป็นสมาชิกรัฐสภา และการดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี ระยะเวลาของระยะนี้เป็นเวลาประมาณ 5-10 ปี

นายทหารหนุ่มที่คุมกำลังและเข้าร่วมการปฏิวัติรัฐประหารจะเริ่มชีวิตทางการเมืองและอยู่ในวงการเมืองติดต่อกันเป็นเวลานาน อาทิ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ มียศพันเอกในปี พ.ศ. 2500 และได้เป็นสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ สมาชิกวุฒิสภา สมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติ ติดต่อกันเป็นเวลาถึง 20 ปี ก่อนที่จะก้าวเข้ามาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี ดังนั้น จึงเห็นได้ว่าการที่ทหารเข้ามามีบทบาททางการเมืองนั้น มิใช่การเข้ามาดำรงตำแหน่งทางการเมืองอย่างกะทันหัน แต่มีลักษณะที่การเข้ามาดำรงตำแหน่งทางการเมืองระดับสูงนั้น ได้มีการปูพื้นฐานและการเรียนรู้ทางการเมืองอย่างเป็นขั้นเป็นตอนต่อเนื่องกันเป็นลูกโซ่ ซึ่งชี้ให้เห็นว่าอำนาจทางทหารกับอำนาจทางการเมืองในระบบการเมืองไทยนั้นรวมอยู่ด้วยกัน และดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง ในลักษณะที่มีพัฒนาการของการที่ทหารก้าวขึ้นสู่การคุมอำนาจทางการเมือง เป็นจุดสูงสุดของการเข้ามามี

บทบาททางการเมือง ซึ่งได้แก่ การพัฒนาจากการเป็นเพียงสมาชิกประเภทแต่งตั้งมาเป็นนายกรัฐมนตรี หรือ รัฐมนตรีที่คุมกระทรวงสำคัญๆ ในรัฐบาล

ประการที่สี่ การแตกแยกเป็นฝักฝ่ายในกองทัพ การที่ทหารกลุ่มหนึ่งเข้าทำการปฏิวัติรัฐประหาร นั้น ย่อมก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างทหารกลุ่มที่เป็นฝ่ายตรงกันข้าม เพราะผู้ที่ทำการยึดอำนาจสำเร็จย่อม มีความปรารถนาที่จะรักษาอำนาจของตนไว้ หรือเพิ่มความแข็งแกร่งให้กับกลุ่มของตน ดังนั้นภายหลังการยึด อำนาจจึงมักจะมีการขจัดบุคคลหรือกลุ่มบุคคลภายในกองทัพที่ผู้ยึดอำนาจเห็นว่าไม่จงรักภักดีกับ พวกตน หรือไม่ก็ทำการโยกย้ายเปลี่ยนแปลงตัวบุคคลที่ดำรงตำแหน่งในกองทัพ การกระทำได้กล่าวเป็นผลให้กองทัพมี ความแตกแยกเป็นฝักฝ่ายมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากในอดีตนับตั้งแต่การรัฐประหารเมื่อ พ.ศ. 2490 ก็เป็น มูลเหตุให้เกิดกบฏนายพลหรือกบฏเสนานิการใน พ.ศ. 2491 อันเกิดจากบรรดานายทหารฝ่ายเสนานิการที่อยู่ ตรงกันข้ามกับคณะรัฐประหาร พ.ศ. 2490 หรือกรณีการรัฐประหารของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ใน พ.ศ.2500 และ พ.ศ. 2501 ก็มีการโยกย้ายนายทหารที่เป็นพรรคพวกของจอมพล ป.พิบูลสงคราม จอมพลผิน ชุณหะวัณ และ พลตำรวจเอกเผ่า ศรียานนท์ ออกไปจากตำแหน่งสำคัญๆในกองทัพบก หรือ กรณีความพยายามกระทำการ รัฐประหารที่ไม่เป็นผลสำเร็จของกลุ่มนายทหารยังเตอร์ก เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2524 ก็ได้มีการปลด และการโยกย้ายนายทหารในกองทัพบกเป็นจำนวนมาก เป็นต้น

ในการศึกษาปัญหาของการปฏิวัติรัฐประหารโดยคณะทหาร มีความจำเป็นต้องศึกษาเชิง เปรียบเทียบกับประเทศอื่นๆที่เคยมีการปฏิวัติรัฐประหารทำนองเดียวกับประเทศไทย และดำเนินการศึกษา ประสพการณ์ของการแก้ไขปัญหาดังกล่าวจนประสบความสำเร็จ ซึ่งผู้วิจัยได้ดำเนินการคัดเลือกจากกลุ่ม ประเทศในยุโรป 4 ประเทศ ได้แก่ สเปน โปรตุเกส กรีซ และตุรกี และจากประเทศในเอเชีย 1 ประเทศ ได้แก่ สาธารณรัฐเกาหลีหรือเกาหลีใต้ที่มีบริบททางการเมืองคล้ายคลึงกับประเทศไทย

วัตถุประสงค์

1. ศึกษาแนวคิดว่าการแทรกแซงทางการเมืองของทหาร โดยเฉพาะแนวคิดที่นำมาจาก การป้องกันไฟฟ้ารั่ว โดยนำมาประยุกต์เป็นแนวคิดว่าการตัดวงจรรัฐประหาร
2. ศึกษาเปรียบเทียบประสพการณ์ของการแทรกแซงทางการเมืองของคณะทหารใน 5 ประเทศ ได้แก่ สเปน โปรตุเกส กรีซ ตุรกี และสาธารณรัฐเกาหลีหรือเกาหลีใต้
3. ศึกษาแนวทางของการตัดวงจรของการรัฐประหารในประเทศไทย เพื่อให้การรัฐประหารใน อนาคตของคณะทหารไม่สามารถเกิดขึ้นได้ หรือหากเกิดขึ้นก็จะมีโอกาสประสบความสำเร็จได้ยาก

ระเบียบวิธีวิจัย

1. ประชากรวิจัยและกลุ่มตัวอย่าง การวิจัยนี้มีความจำเป็นต้องได้ข้อมูลจากผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจ และมีความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับความคิดทางการเมืองและสถาบันทางการเมืองที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นการเลือกกลุ่มตัวอย่างจึงต้องใช้วิธีคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง ทั้งกลุ่มปัญญาชน กลุ่มนักวิชาการทางด้านรัฐศาสตร์ และนิติศาสตร์ กลุ่มอดีตข้าราชการทหารและกลุ่มภาคประชาสังคม เป็นต้น

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย หมายความว่าเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ผู้วิจัยนำมาใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ซึ่งประกอบด้วย

2.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร โดยมีแหล่งข้อมูลที่สำคัญ อาทิ ตำรา เอกสารทางวิชาการ บทความ บทวิจัย งานวิทยานิพนธ์ ตลอดจนเอกสารที่เกี่ยวข้องอื่นๆทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ

2.2 การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) ผู้ทรงคุณวุฒิและความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิ ที่นำเสนอในรูปแบบของเอกสาร จำนวน 10 ท่าน กับกลุ่มปัญญาชน นักวิชาการทางด้านกฎหมายมหาชน ข้าราชการทหารและอดีตข้าราชการทหารและตัวแทนภาคประชาสังคม โดยผลจากการสัมภาษณ์จะถูกนำไปวิเคราะห์และนำเสนอในรูปแบบหลักของข้อเสนอ

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล โดยผู้วิจัยและคณะจะทำการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง โดยมีคณะผู้ช่วยวิจัยที่ผ่านการอบรมทำความเข้าใจในวัตถุประสงค์ของการศึกษา เพื่อจะได้สามารถเก็บรวบรวมข้อมูลให้แล้วเสร็จตามกำหนดเวลา

4. การวิเคราะห์ข้อมูล เนื่องจากการวิจัยเรื่องดังกล่าวนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ จึงต้องใช้การวิเคราะห์เนื้อหา ประกอบกับการเขียนเชิงพรรณนาเพื่อนำเสนอผลการวิเคราะห์ให้เกิดความชัดเจนและจัดทำเป็นข้อเสนอต่อสาธารณชนต่อไป

กรอบแนวคิดในการวิจัย

กระแสไฟฟ้ารั่ว หรือที่มักเรียกกันสั้นๆว่า ไฟรั่ว หมายถึง การที่กระแสไฟฟ้าได้รั่วไหลจากวงจรไฟฟ้าไปที่ผิวของสายไฟฟ้าหรือโครงของอุปกรณ์ไฟฟ้า เครื่องใช้ไฟฟ้า หรือรั่วไปที่ผิวของโครงหรือผนังของจุดติดตั้งระบบไฟฟ้า เช่น เสาโลหะโคมไฟส่องสว่าง เสาโลหะกล้อง CCTV เป็นต้น ทำให้จุดเหล่านั้นมีกระแสไฟฟ้าหรือแรงดันไฟฟ้า ซึ่งถ้าคนไปสัมผัสอาจทำให้เกิดอันตรายถึงแก่ชีวิตได้

กระแสไฟฟ้ารั่วเกิดได้หลายสาเหตุ เริ่มตั้งแต่การติดตั้งเดินสายไฟที่ไม่ถูกต้องตามมาตรฐาน การขาดการตรวจสอบและบำรุงรักษาอุปกรณ์ไฟฟ้า การใช้งานที่ไม่ถูกต้อง ตลอดไปจนถึงการเสื่อมสภาพของฉนวนอุปกรณ์ไฟฟ้าที่ใช้มาเป็นเวลานาน เป็นต้น ซึ่งส่วนใหญ่มาจากการที่ฉนวนที่ใช้ห่อหุ้ม ใช้พัน หรือใช้คั่นส่วนที่มีแรงดันไฟฟ้าเกิดชำรุดหรือเสื่อมสภาพ ทำให้ตัวนำหรือจุดเหล่านั้นมีแรงดันไฟฟ้าแล้วไปสัมผัสกับโครงโลหะของอุปกรณ์ไฟฟ้า จึงเกิดกระแสไฟฟ้ารั่วขึ้น

ดังนั้น หากเราสามารถดัดแปลงเครื่องตัดไฟฟ้ารั่วมาใช้ในทางการเมืองเพื่อป้องกันการแทรกแซงทางการเมืองของคณะทหารหรือการกระทำรัฐประหาร ก็เปรียบเสมือน กระแสไฟฟ้าหมายถึงสภาพการณ์ทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม ทั้งภายในและภายนอกประเทศที่มีการเคลื่อนไหวหรือพลวัต (dynamics) ไม่หยุดนิ่ง เมื่อไรที่การเคลื่อนไหวหรือพลวัตดังกล่าวมีความเคลื่อนไหวที่ผิดปกติ หรือมีความเข้มข้นมากเกินไป อันอาจนำไปสู่ปัจจัยนำเข้าสู่ระบบการเมืองที่มากเกินไป (input overload) ก็เปรียบเสมือนกระแสไฟฟ้าที่อาจรั่ว และสามารถนำไปสู่ผลกระทบอื่นๆที่รุนแรงติดตามมา เพราะฉะนั้น เมื่อเกิดการเคลื่อนไหวที่ผิดปกติดังกล่าว การมีเครื่องตัดไฟรั่ว หรือ circuit breaker คอยตัดกระแสไฟดังกล่าวให้ลดน้อยลงหรือกระแสไฟที่ไม่เข้าสู่ระบบการเมืองมากเกินไป การที่จะเกิดพัฒนาการไปสู่ความรุนแรงทางการเมืองโดยการเข้าแทรกแซงทางการเมืองของคณะทหารก็ลดน้อยหรือหมดสิ้นไป หรือไม่สามารถเป็นปัจจัยตัวแปรที่จะทำให้ระบบการเมืองได้รับผลกระทบที่รุนแรงจนอาจนำไปสู่การล่มสลายได้

ผลการวิจัย

ประการแรก แนวคิดที่ว่าด้วยการแทรกแซงทางการเมืองของทหาร โดยเฉพาะแนวคิดที่นำมาจากการป้องกันไฟฟ้าว โดยนำมาประยุกต์เป็นแนวคิดที่ว่าด้วยการตัดวงจรรัฐประหาร สามารถอธิบายได้ โดยเริ่มต้นจากปัจจัยที่นำไปสู่การรัฐประหาร เปรียบเสมือน สังคมที่มีความเคลื่อนไหวของสภาพแวดล้อมที่นำไปสู่อุณหภูมิที่สูงขึ้น และทำให้เกิดอุณหภูมิที่ร้อนแรงอันอาจนำไปสู่กระแสไฟรั่วหรือกระแสไฟฟ้าลัดวงจร เมื่อเปรียบเทียบกับวงจรไฟฟ้า ดังนั้นเมื่อไรที่กระแสไฟฟ้าเกิดรั่วหรือลัดวงจร ย่อมนำไปสู่อันตรายหรือเกิดไฟไหม้ได้ เปรียบเสมือนสามารถทำให้เกิดแนวโน้มของการรัฐประหารได้ในทำนองเดียวกัน เพราะฉะนั้น สิ่งที่จะตัดวงจรกระแสไฟฟ้าวหรือลัดวงจร จึงขึ้นอยู่กับกลไกการตัดวงจรรัฐประหาร ซึ่งประกอบด้วยบทบาทของรัฐธรรมนูญและสถาบันนิติบัญญัติ บทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ ตลอดทั้ง บทบาทของสถาบันตุลาการ สถาบันกองทัพ และบทบาทของขบวนการภาคประชาชน ตามแผนภาพกลไกการตัดวงจรรัฐประหาร ดังต่อไปนี้

การเสริมสร้างการพิทักษ์รัฐธรรมนูญและบัญญัติให้ประชาชนสามารถมีส่วนร่วมในการป้องกันพิทักษ์รัฐธรรมนูญและต่อต้านการรัฐประหาร

บทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ ใน “จุดยืน” ของการต่อต้านการรัฐประหารที่มีความชัดเจน ไม่เป็นที่พ้องสงสัยหรือข้อครหาของสาธารณชน จะทำให้ความคิดในการกระทำการรัฐประหารเป็นไปได้ยากมากขึ้น (สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ, 2561 : ออนไลน์) รวมทั้งบทบาทของสถาบันตุลาการในการสร้างบรรทัดฐานใหม่ ที่ไม่ยอมรับความเป็นองค์อธิปัตย์ของคณะรัฐประหาร ย่อมทำให้ผู้กระทำการรัฐประหารต้องปราศจากเสถียรภาพและเกิดความไม่มั่นใจในการทำรัฐประหาร (สราทิส ไพเราะ, 2561 : 228-240) รวมทั้งขบวนการภาคประชาชนและสื่อสารมวลชนที่ต้องร่วมกันต่อต้านการรัฐประหาร โดยร่วมมือกับสถาบันต่างๆ ย่อมทำให้การรัฐประหารไม่ประสบความสำเร็จ หรือผู้ที่พยายามคิดจะกระทำการรัฐประหารเกิดความไม่มั่นใจในความสำเร็จและทำให้ผู้ที่ให้ความร่วมมือในการทำรัฐประหารมีจำนวนลดน้อยลงหรือไม่กล้าที่จะให้ความร่วมมือ เพราะเกรงกลัวความผิดที่จะเกิดขึ้น

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบจุดเด่นในการต่อต้านการรัฐประหารของ 5 ประเทศ

จุดเด่น	สเปน	โปรตุเกส	กรีซ	ตุรกี	เกาหลีใต้
1 ระบบการเมืองการปกครอง	ประชาธิปไตยระบบรัฐสภา	กึ่งรัฐสภา กึ่งประธานาธิบดี	ประชาธิปไตยระบบรัฐสภา	ประธานาธิบดี	กึ่งรัฐสภา กึ่งประธานาธิบดี
2 บทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ในการต่อต้านการรัฐประหาร	✓	--	--	--	--
3 พระมหากษัตริย์ในฐานะผู้นำการเปลี่ยนแปลง	✓	--	--	--	--

4	นำทหารออกจากเมือง	✓	✓	✓	✓	✓
5	ลดบทบาททหารในทางการเมือง	✓	✓	✓	✓	✓
6	การเมืองแห่งความสมานฉันท์	✓		✓	✓	✓
7	แบ่งแยกกิจการทหารกับกิจการพลเรือนออกจากกัน	✓	✓	✓	✓	✓
8	ทหารเป็นผู้ค้าประกันระบอบประชาธิปไตย		✓			
9	บทบาทของสถาบันตุลาการ			✓	✓	✓
10	องค์กรปกครองท้องถิ่นมีอิสระลดการรวมศูนย์อำนาจ					✓
11	การต่อต้านรัฐประหารโดยนิสิตนักศึกษาประชาชน			✓	✓	✓
12	การล้มล้างรธน.ไม่มีอายุ					✓

ความสามารถ เอาผิดย้อนหลัง ได้						
-------------------------------------	--	--	--	--	--	--

ที่มา : จากการศึกษาเปรียบเทียบจุดเด่นในการต่อต้านการรัฐประหารของ 5 ประเทศโดยผู้วิจัย

อภิปรายผลการวิจัย

1. ความพยายามในการดัดแปลงแนวความคิดของการป้องกันไฟฟ้ารั่วหรือไฟฟ้าลัดวงจร โดยเครื่องมือที่รู้จักกันว่า Safety Cut หรือ Circuit Breaker มาใช้ในทางรัฐศาสตร์ว่าด้วยการป้องกันหรือการตัดวงจรรัฐประหาร เป็นแนวความคิดใหม่ที่ผู้วิจัยเห็นว่า ทำให้เกิดความเข้าใจได้โดยง่ายและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ทางปฏิบัติ ก็นับว่าเป็นความพยายามในการริเริ่มกรอบแนวคิดใหม่ๆ ซึ่งอาจจะเป็นประโยชน์ในทางวิชาการทางสังคมศาสตร์หรือทางรัฐศาสตร์ได้ต่อไป

2. การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดว่าด้วยการแทรกแซงทางการเมืองของทหาร โดยพิจารณาบทบาทของการแทรกแซงทางการเมืองในรูปแบบของ ผู้ใกล้ชิด ผู้พิทักษ์ หรือผู้ปกครองย่อมมีส่วนให้การวิเคราะห์บทบาทในเชิงเปรียบเทียบของทหารหรือกองทัพในการแทรกแซงทางการเมืองในประเทศต่างๆ มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น

3. การนำแนวคิดว่าด้วยการพัฒนาระบอบประชาธิปไตยมาใช้เป็นกรอบในการพิจารณาบทบาทของทหารหรือกองทัพในการพัฒนาประชาธิปไตย จะเห็นได้ว่าเป็นบทบาทที่ค่อนข้างน้อยในการเข้าแทรกแซงทางการเมือง แต่อย่างน้อยที่สุดก็เห็นได้ว่ามีทหารหรือกองทัพในบางประเทศที่มีเจตจำนงค์ต้องการที่จะเสริมสร้างระบอบประชาธิปไตยให้ลงหลักปักฐานในประเทศของตนให้ได้เช่นเดียวกัน อาทิ ในกรณีของประเทศโปรตุเกส เป็นต้น

4. ดังนั้น การศึกษาเปรียบเทียบการเข้าแทรกแซงทางการเมืองของคณะทหารในประเทศต่างๆ ที่ยกตัวอย่างมา อย่างน้อยที่สุดทำให้เราได้เห็นถึงบทบาทของสถาบันทางการเมืองต่างๆ ของในแต่ละประเทศ รวมถึงบทบาทการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งสามารถนำประสบการณ์ของประเทศต่างๆ เหล่านั้นมาทำการวิเคราะห์สังเคราะห์ในบริบทของสังคมการเมืองของประเทศไทยได้ในระดับหนึ่ง

5. ผลลัพธ์จากการศึกษาบทบาทของสถาบันต่างๆเกี่ยวกับการรัฐประหารในประเทศไทย ย่อมขึ้นอยู่กับ การนำเงื่อนไขและบริบททางประวัติศาสตร์ รวมทั้งปัจจัยแวดล้อม ของประเทศในแต่ละยุคสมัยมา ประกอบการพิจารณา เงื่อนไขนี้เป็นสิ่งจำเป็นที่จะขาดเสียมิได้ เพราะมีฉะนั้นแล้ว อาจทำให้เราเข้าใจผิด เกี่ยวกับบทบาทของสถาบันต่างๆในการป้องกันการรัฐประหารที่อาจเกิดขึ้นได้อีกในสังคมไทย

6. แน่นอนที่สุด บทบาทของสถาบันที่สำคัญที่เกี่ยวข้องทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อการแทรกแซงทาง การเมืองของทหารไทย ย่อมขึ้นอยู่กับบทบาทของสถาบันสำคัญ ได้แก่ สถาบันรัฐธรรมนูญ สถาบัน พระมหากษัตริย์ สถาบันนิติบัญญัติ สถาบันตุลาการ สถาบันกองทัพ และขบวนการภาคประชาชนและ สื่อสารมวลชน ที่มีความเกี่ยวพันซึ่งกันและกันอย่างใกล้ชิด และความสำเร็จของการตัดวงจรรัฐประหารจะ เกิดขึ้นได้จากความสัมพันธ์หรือความเกี่ยวพันดังกล่าวนั่นเอง

7. สรุปสุดท้าย ทั้งเชิงแนวคิดทฤษฎีที่นำมาใช้ก็ดี การวิเคราะห์เปรียบเทียบประสบการณ์ของ ประเทศต่างๆก็ดี และการป้องกันหรือตัดวงจรการรัฐประหารในประเทศไทยก็ดี เป็นการศึกษาวิจัยที่ย่อมมี จุดอ่อนและความเป็นไปได้ที่ขึ้นอยู่กับปัจจัยแวดล้อมอื่นๆ อีกเป็นจำนวนมาก ตลอดทั้งการพัฒนาการของ สังคมวัฒนธรรมการเมืองของประเทศไทยอีกด้วย การศึกษาวิจัยดังกล่าวนี้จึงเป็นการศึกษานำร่อง ที่มี เป้าหมายเพื่อให้ประเทศไทยได้หลุดออกจากวงจรของการรัฐประหาร และนำพาประเทศไปสู่ระบอบ ประชาธิปไตยที่มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น อันจะเป็นผลดีของอนาคตของประเทศชาติและประชาชนชาวไทย ทุกคนที่ต้องเผชิญอยู่กับ “วงจรอุบาทว์” ทางการเมืองไทยมาตลอดระยะเวลาเกือบ 90 ปีนับตั้งแต่ที่ประเทศ ไทยได้เปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นประชาธิปไตยตั้งแต่ พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา ซึ่งหากปล่อยให้ ประเทศชาติเดินไปข้างหน้าตามยถากรรม ย่อมหลีกเลี่ยงไม่พ้นจากความขัดแย้งระหว่างมวลชนที่นับว่าจะทวี ความรุนแรงมากขึ้นอย่างยากที่จะปฏิเสธได้ และความขัดแย้งอาจจะทวีความรุนแรงกลายเป็นการปฏิวัติครั้ง ใหญ่หรือสงครามกลางเมืองในอนาคตข้างหน้าได้ ซึ่งย่อมจะสร้างความเสียหายแก่ประเทศชาติจนยากที่จะ คำนึงถึงได้ หากไม่รีบดำเนินการแก้ไขโดยรีบด่วน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย การดำเนินการตามข้อเสนอว่าด้วยการตัดวงจรรัฐประหารจะประสบ ความสำเร็จ รัฐบาลจะต้องกำหนดนโยบายเกี่ยวกับการลงนามและให้สัตยาบันในอนุสัญญาว่าด้วยศาลอาญา ระหว่างประเทศ การแก้ไขรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย โดยการยกเลิกบทบัญญัติว่าด้วยการนิรโทษ กรรมแก่ผู้กระทำการรัฐประหาร ให้มีความผิดโดยไม่มีกำหนดอายุความ ตลอดทั้งการแก้ไขเพิ่มเติม

รัฐธรรมนูญให้ประชาชนมีบทบาทในการต่อต้านการรัฐประหาร โดยให้ประชาชนเป็นผู้มีส่วนได้เสียในกรณีที่เกิดการรัฐประหาร และสามารถเป็นโจทก์ยื่นฟ้องร้องคณะรัฐประหารให้เป็นจำเลยในศาลยุติธรรมได้ พร้อมกับการกำหนดให้ศาลยุติธรรมจำต้องรับพิจารณาคดีและแก้ไขแนวการพิจารณาคดีที่ให้คณะรัฐประหารเป็น “รัฐาธิปัตย์” สามารถถูกดำเนินคดีโดยไม่มีอายุความได้

2. ข้อเสนอเชิงปฏิบัติการ รัฐบาลต้องดำเนินการปฏิรูปกองทัพไปพร้อมๆกับการปฏิรูปการเมือง และกำหนดสายการบังคับบัญชา โดยให้นายกรัฐมนตรีหรือรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมหรือผู้ที่นายกรัฐมนตรีมอบหมายทำหน้าที่ควบคุมกำกับดูแลกองทัพทั้งสามเหล่าทัพ และให้มีการโยกย้ายกองบัญชาการและกองกำลังต่างๆโดยเฉพาะของกองทัพบก ออกลอกเขตกรุงเทพมหานคร การนำกำลังเข้าเขตกรุงเทพมหานครจะต้องได้รับการอนุมัติจากนายกรัฐมนตรีหรือรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมหรือผู้ที่นายกรัฐมนตรีมอบหมายเท่านั้น มิฉะนั้นอาจถือว่าเข้าข่ายเป็นการกบฏต่อราชอาณาจักร รวมทั้งให้มีการปรับเปลี่ยนหลักสูตรการศึกษาของโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า เป็นต้น

3. ข้อเสนอเชิงวิชาการ สมควรให้มีการศึกษาวิจัยรายละเอียดเกี่ยวกับการโยกย้ายกองบัญชาการหรือกองกำลังออกนอกเขตกรุงเทพมหานคร และการปรับเปลี่ยนสายการบังคับบัญชา รวมทั้งรายละเอียดของการปรับเปลี่ยนหลักสูตรการศึกษาของโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า โดยเร่งด่วน

เอกสารอ้างอิง

- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2527). *ทหารกับการเมืองไทย*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: บริษัทวิคเตอร์ีเพาเวอร์พอยท์ จำกัด.
- การไฟฟ้าส่วนภูมิภาค, กองมาตรฐานระบบไฟฟ้า ฝ่ายวิศวกรรม. (2559). *คู่มือ เครื่องตัดไฟรั่ว*. กรุงเทพมหานคร: กองมาตรฐานระบบไฟฟ้า ฝ่ายวิศวกรรม.
- กองประวัติศาสตร์ทหาร กรมยุทธการทหารบก. (2554). *การปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์ .
- สราทิส ไพเราะ. (2561). ผลคำวินิจฉัยของศาลต่อการกระทำปฏิวัติรัฐประหาร. *วารสารนิติศาสตร์มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ*, 9 (1), 228-240.
- สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ. (2561). “ปรัชญา” และ “หัวใจ”ของการผลิตทหารอาชีพ ตามแนวทางของโรงเรียนนายร้อยตะวันตกและข้อคิดสำหรับกรณีของไทย. *ออนไลน์*. สืบค้นเมื่อ 6 มิถุนายน 2563. แหล่งที่มา: <https://prachatai.com/journal/2018/09/78674>